

ban sorolnunk V. Károly császár kezdeményezését a reunió érdekében, amelyet Regensburgban tartottak 1541-ben, bár a kitűzött cél az volt, hogy a protestánsokat teológiai érvekkel és cáfolatokkal kényszerítsék a Római Katolikus Egyházba való visszatérésre és legfőljebb lényegtelen dolgokban adjanak nekik engedményeket. Ezek a megbeszélések Hagenauban kezdődtek (1540), Wormsban folytatódtak (1540 november—1541 január), ahol a találkozózn Eck és Melanchthon disputált az eredendő bűn tárgyában. Regensburgban nagy erőfeszítéssel megegyezés-félét hozták létre a megigazulástan kérdésében, ezt azonban a Curia is, Luther is elvetette. Heves és áthidalhatatlan maradt a vita a transsubstantiatio értelmezése miatt. Az egyezkedés végül eredménytelenné vált; a katolikus fél közben jelentős erkölcsi győzelmet könyvelhetett el a maga számlájára, mert Hesseni Fülöp örgrófnak a titkos kettős házasságához Luther és Melanchthon adott hozzájárulást, e tárgyban a protestáns vitakozó fél hazugságba keveredett („Nutzlüge”), és ez módot adott a császárnak arra, hogy Fülöpöt szorult helyzetbe hozza és gátolja egyházpolitikájában.

A *Lipcei Interim* néven ismert megegyezés (1548) igen nagy történelmi nyomás alatt, az evangélikusok szorult helyzetében született, és ha a megigazulástan kérdésében az evangélikus tan fogalmazódott is meg benne, de az „adiafora” (= közzömbös dolgok) címén tömegével tértek vissza a római katolikus szertartások, a hét sákramentum, a képek, a böjtök, sőt még az úrnap is. Nem csoda, hogy a hithű evangélikusok Flacius vezetésével elutasították (adiaforista vita, 1548—1552). A lutheránus hitvallás védelmére alkotott *Formula Concordiae* (1577) hosszú időkre meggátolta a közeledést még a két nagy protestáns egyházág között is.

Theológiaiilag nagy jelentősége volt a jezsuita Robert Bellarmini (1542—1607) munkájának (*Disputationes de controversiis christianae fidei*), aki a protestantizmus írás-elvével szemben azt bizonyígtatta, hogy a protestantizmus is tulajdonképpen a tradícióra alapít, mert csak a tradícióból tudható meg, hogy a biblia a tekintély.

A felvilágosodás hajnalának kellett pirkadnia ahhoz, hogy olyan komolyabb kísérlet történjék, mint Rojas de Spinola spanyol származású pap, 1686 óta 1695-ben bekövetkezett haláláig bécsújhelyi római katolikus püspök kezdeményezése. Életében sokat utazott és működött az egyesülés érdekében. Nagy megértésre talált Hannoverben Molanus loccum lutheránus apátnál, Calixt egyik tanítványánál, valamint Leibniznél. Levelezésben állt vele Bossuet. Meaux püspöke is, aki Leibniz-cel 1702-ig tartotta a kapcsolatot. Az ő munkásságából is kiderült, hogy mindenekelőtt a *Tridentinum* az egység akadályja.

KORMOS OTTÓ

A második vatikáni zsinat visszhangja a protestáns és az ortodox teológiában

Már elhagytuk protestáns lelkész ismerősömmel a dán királyi palotát, ami macskaugrásnyira van a koppenhágai kikötőtől, ahonnan a hatalmas tengerjáró egy másik skandináv államba vitt, amikor — kissé ugyan szorongva — megkérdeztem tőle:

— Mit gondolsz, volt-e hatása itt északon, a protestáns egyházakban a vatikáni zsinatnak?

Először kissé értelmetlenül nézett rám, de azután nagyon nyomatékosan azt felelte:

— Rossz a kérdés feltevése! Talán inkább így kellett volna fogalmaznod: milyen hatása volt a skandináv eredetű ökumenének a katolikusok között és a zsinaton? Mert az ökumenét mi, protestánsok kezdeményeztük, a mi találmányunk, a katolikusok csak átvették tőlünk... Átvették, de ki nem vették a kezünkől és nem is engedjük soha kivenni a kezünkől. Ez a mozgalom a miénk és biztos vagyok, hogy a miénk is marad a jövőben is...

A szenvedélyes szavakra nehéz lett volna a búcsú perceiben higgadtan válszolni. De valahogy érezzük, most, mikor lassan már a zsinat megnyitásának tizedik évfordulójára készülünk, hogy túl minden lelkesedésen, bármelyik oldalon is volt tapasztalható, ma már lassan leülepednek a fölkhavart kedélyek, és mindjobban kifejeződik mind a megújult katolikus hittudományban, mind távolélő testvéreink teológiájában az a sok szép, ami összehoz, de az a sok megoldásra váró kérdés is, ami, úgy lehet, hosszú ideig szétválaszt még bennünket.

Az *Ökumenische Rundschau* című tekintélyes német folyóiratban még 1960-ban J. L. Leuba professzor így nyilatkozik: „Ha valamit várhatunk, az az, hogy a Szentírás és az Egyház, a tanítói tiszt és a kereszténység egysége, a hit tartalmának és megfogalmazásának viszonyában kapjon olyan döntő és világos megfogalmazást, amelynek alapján meggyőződhet a keresztény világ arról, hogy a zsinat valóban a keresztény egységet szolgálja.”

A magyar protestáns teológiára pedig jellemző volt a *Theológiai Szemle* 1962. évfolyamában a felelős szerkesztőnek, dr. Kádár Imrénének három kérdése. E szerint ugyanis csak akkor lesz hatása a második vatikáni zsinatnak, ha megtudjuk:

„1. mit jelentenek a zsinati események az emberiség sorsa, elsősorban a súlyosan fenyegetett világbéke szempontjából;

2. mennyire járultak hozzá az eddigi események a tanaiban, szervezetében, életalakulásában megmerevedett római katolikus egyház belső reformjához;

3. előbbre vitték-e az eddigi lépések a keresztény egyházaknak — nem hamis, nem formális — hanem igazi és valódi egységét?” (339. old.)

A várakozással teljes reményeségek és a kérdések egyaránt jogosak voltak. Nemcsak lelkesedni, hanem komolyan gondolkodnia is kell annak, aki higgadtan látni szeretné, valóban igaza volt-e az én dán papbarátomnak, aki szerint a zsinat az ökumenét szerette volna kiragadni a protestánsok kezéből, kifogni a szelet a vitorlákból. Vagy pedig a zsinati gondolat hajnalán, 1960-ban meghalt Dom Lambert Beauduin belga bencésnek, a liturgia szerelmesének, a keleti kereszténység nagy kutatójának volt igaza, aki szerint a jövő egyháza minden népek, kornak és fajnak, az *Eglise unie, non absorbée*, az egyesült, de nem beolvastott egyház lesz.

A legtárgyalosabb vizsgálat is megállapítja, hogy a zsinati dekrétumok a katolikus egyház számára olyan hatalmas láthatárt nyitottak, amelyhez fogható még nem lehetett tapasztalni az egyház történelmében. A zsinat és benne a pápák bűnbánatot tartottak, ígéretet tettek a hibák és elmosódott nézetek kijávitására. Ezért kellett először is belül, talán éppen az istentiszteleti életnél megkezdeni a megújulást, az aggiornamentót, de azután a mélyebb hatoló és elmélyült szentírási alapokon fekvő határozatokban, tanításokban, hittani rendelkezésekben és nyilatkozatokban az egyházhoz fordulni, majd megkeresni a többi keresztény, nem keresztény és végül a politikai vagy csak szociális alapokon álló kultúrák és népek felé a kibontakozást.

Protestáns testvéreink hamar észrevették, hogy a pápai vezetésről és a püspökök tanítói hivataláról a katolikus egyház nem mondhat le, de éppen ezeknek a fogalmaknak új értelmezése, még jobb megvilágosítása fogja sokrétűvé és még érthetőbbé tenni a katolikus hittudományt. Arra is helyesen mutatnak rá a protestáns kommentátorok, hogy éppen azáltal, hogy az egyház felújította saját maga megértésére az olyan fogalmakat, amelyek az újszövetségi képeken és hasonlatokon alapulnak, lett még világosabb a kívülállók előtt, mi a katolikus egyház. Amikor ugyancsak az egyházzal szóló hittani rendelkezés beszél a hívek általános papságáról, az Isteni Kinyilatkoztatásról szóló viszont éppen a kinyilatkoztatás új értelmezéséről, pontosan azokra az ősi, közös történelmi alapokra állítja tanítását, mely elvitathatatlanul krisztusi öröksége minden egyháznak.

A *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori rendelkezés, ami az egyháznak megadja a „Sitz im Leben”-t, vagyis helyét a mai világban, egyszerre világossá tette kívülállók számára, hogy az ember Istenhez való hasonlósága, istenképisége az ő és újszövetségi tanításon alapul és ez is közös kincs lehet az egyetemes, bár szétszakadt kereszténységnek. Különösen az ragadta meg a kívülállót, hogy a zsinat — bár elismerte a skolasztikus teológia jó és még használható érveit — főleg azokat az ősi, szentírási érveket tartotta egész határozottan jóknak, amelyeket el kell fogadnia mindenkinek, aki a bibliához nyúl.

VI. Pál pápa emlékezetes zsinati megnyitó beszédében, melyet a második ülészakas elején mondott, egyértelműen kifejezésre jutott, hogy az *ecclesia semper reformanda* kifejezést nem lehet továbbra is csak a protestáns egyházak saját

jelszavának tekinteni, mert a katolikusoknak is az a kötelességük, hogy állandóan megújuljanak és megtisztuljanak dogmáikban.

Ugyancsak tudomásul kellett venni, hogy a zsinati teológia nem volt elkötelezve egy filozófiai rendszerhez vagy hittudományi iskolához sem. A biblikus teológia mellett helyet kapott benne az újszolasztika, az egzisztencializmus vagy az üdvtörténeten alapuló ontológia is. Az újprotestantizmus bultmanni irányzata éppen úgy szőnyegre került, mint Karl Barth nézetei. Az ortodox keleti, patrisztikai teológia és az arra épülő szerzetesi aszkézis éppen úgy rajta hagyta nyomát, mint a nem keresztény kultúra és istenfogalom elismerésének tiszteletre méltó magatartása. Éppen ezért az egyes zsinati dokumentumok még annyi kiaknázatlan, föl nem dolgozott, hatását még csak éppen itt-ott mutató gondolatot, tanítást és indítást tartalmaznak, melyek minduntalan új meglepetéssel szolgálnak azoknak, akik tanulmányozzák őket.

Minden elszakadt testvérünk tisztán látja, hogy nem maradt, nem maradhatott minden a régiben a zsinat után. Ezt látják meg az örvendetesen mind nagyobb számban (így hazánkban is) megalakuló különböző felekezetközi, sőt felekezettudományi intézetek, szemináriumok, tanulmányi központok. Ezekben igen komoly, néha saját magunkat megszégyenítő alaposággal boncolják és szedik ízekre mindazt, amit föllelnek az új, zsinat utáni hittudományban, megnyilatkozásokban és tényekben. A pittsburghi *Duquesne* egyetem ökumenikus folyóirata, a *Journal of Ecumenical Studies* például hosszú cikkekben ismerteti és méltatja a moszkvai és leningrádi teológiai akadémiák doktori értekezéseit, melyekben nemegyszer szerepel az új, zsinati teológia, a *Pacem in terris*, a *Humanae vitae* enciklikák értékelése és ismertetése.

Az elfogulatlan protestáns hittudomány ma óvja övét a túlzott és szélsőséges derüléstől, de a borúlato előítéletektől is. Mindkettő hamis útra terelné mind a katolikus egyház, mind saját híveinek életét. Inkább arra figyelmeztet mindenkit, hogy szinte *hermeneutikus* pontossággal vizsgálja, mit is akart a római egyház mondani. *Edmund Schlink* zsinati megfigyelő még hozzá is teszi, hogy éppenséggel nem csak a keresztény egységtörekvésekről szóló határozaton keresztül kell mind a zsinatot, mind az új arcú katolikus egyházat megismerni. A többi témát is éppen olyan komolysággal dolgozták ki a zsinati atyák. Ezért egyiket a másiktól elszigetelten szemlélni egyoldalúság, elfogultság lenne, hiszen mind szorosan egybefonódik egymással. Mindazt a feleletet — folytatja tovább —, amelyek az egyes dokumentumokból például a vallásszabadságra, a vegyes házasságra, a közös missziós tevékenységre vonatkoznak, illetve nem vonatkoznak, egy ökumenikus program pontjainak kell tekinteni, melyeknél nem elég a másik felet támadni, hanem a közös utat kellene megmutatni, sőt megtalálni.

Oscar Cullmann, a neves protestáns teológus mutat rá arra, hogy a megváltozott katolikus egyházzal szemben két hibát szoktak elkövetni. Egyesek szerint minden a régiben maradt és semmi sem változott. A másik tábor viszont ábrándszerű lelkesedéssel várja egy közeli újraegyesülés szent napját.

Mindkét nézet téves. Az igazság az, hogy az ősi alapokon ennyi és ilyen rövid idő alatt történelme folyamán a katolikus egyház még nem változott. De ahhoz, hogy tárt karokkal fussunk egymás felé, még hosszú tanulmányi idő, sok-sok szeretettel áthatott vita és végtelen türelem kell. Nem utolsósorban pedig rengeteg ima, hiszen „az ökumené kapuján csak térdenállva lehet bejutni” — mondotta az *Una Sancta* mozgalom vértanúja, *Joseph Metzger*, aki együtt pusztult el a náci uralom gonoszsága alatt a protestánsok nagy úttörőjével és gondolkodójával, *Dietrich Bonhoeffer*rel.

De éppen ez a kettősség okozza azt, hogy a protestáns teológusok több ellentmondást, dialektikus tévedést látnak a zsinat megnyilatkozásaiban. A magyar származású *Vajta Vilmos* például emlékeztet bennünket arra, hogy bizonyos félreértésre adhat, sőt ad okot az, hogy az egyházat nemcsak Krisztus titokzatos testeként szemléli a zsinat, hanem jogi, sőt kánonjogi meghatározásokkal kívánja megvilágítani. Az egyik oldalon kiemeljük a Szentírás nagyságát és az igehirdetés végtelen jelentőségét, a másik oldalon viszont alárendeljük a szentségeknek, nevezetesen a szentmisének, bár a Liturgikus Rendelkezés szerint Krisztus jelen van mind az Igében, mind a Kenyérben. A keresztség szentsége révén Isten szent népe, tehát minden katolikus kötelessége a világnak hirdetni Krisztus örömhírét, mégis a papságnak, sőt az egész hierarchiának alávetjük a világiakat. Bár a keresztség szentsége az a látható jel, amely minden keresztényt Krisztusban egyesít, mégis

a többi egyházakról csak úgy beszélünk, hogy az igazi egyháznak egy-egy vagy talán több, de semmiképpen sem minden jelével rendelkeznek. Néhány zsinati határozat — mondják a bírálók — gyönyörűen mutatja meg hitünk biblikus és patrisztikus mélységeit. Mások viszont csak a múlt század végének és ennek a századnak a pápai enciklikáira épülnek — pusztá emberi szóra.

Veszélyesnek tartják, sőt egyenesen megtevesztőnek, hogy a katolikus hittudomány egymás után értékeli vagy hagyja jóvá a reformátori vagy ortodox örökséget. Ilyen például az, hogy Luthert vagy Kálvint ma egészen más szemmel nézi a katolikus egyháztörténelem, mint akár csak néhány évtizede. Akár a nép nyelvű istentiszteletről, akár a hívek általános papságáról, sőt még a megigazulás tanáról is van szó, azt mondják rólunk, hogy azonnal készek vagyunk azt katolikus mezbe öltöztetni és hangsúlyozni, hogy mindez az ősi katolikus hagyomány része és kincse. Mikor bűnbánatot tartunk — olvassuk és halljuk tovább a bírálatokat és vizsgálatokat —, még akkor is azt reméljük: itt a kellő idő, hogy minden keresztény egyházat a katolikus gondolatok teljével és gazdagságával töltsünk el, sőt eljött az idő, amikor a Szentlélek adománya az összes egyházat a katolikus egyházban egyesíti.

Míg a vallásszabadságot és annak állami elismerését szorgalmazzuk, ugyanakkor erkölcsi törvényekkel, melyeket a római egyház magyaráz, gúzsba kötünk sok vívódó lelkiismeretet. Míg az egyik oldalon elismerjük a tudomány és kultúra önállóságát, addig a másik oldalon még ezeken a területeken is jogokat akarunk az egyházi tanítóhivatalnak. Különbséget teszünk egyházi és állami feladatok között, de ugyanakkor a pápát, mint az egyházi állam fejét, politikai lehetőségek és ingadozások játékszerévé tesszük...

Ilyen és hasonló kételyeket sorolhatnánk többet is. A félreértések és vitapontok végül mégis arra valók, hogy tisztázódjanak a nézetek és kialakuljon egy egészséges szellemű párbeszéd.

Erwin Fahlbusch, a nyugat-németországi Bensheim Felekezettudományi Intézetének vezetője több dolgozatban értékelt ki a vatikáni zsinat ökumenikus szempontjait.

Vendéglőadásokat tartott nemcsak hazájában, hanem a szocialista országokban, így Prágában, Budapesten és a református lelkészek balatonfüredi továbbképzőjén is. Célja mindenütt az volt, hogy megfeleljen arra, „mit hozott ez a zsinat — túl a római katolikus egyházon — az egész kereszténység, sőt még tovább, világunk minden embere számára... Mit jelent a lakott föld számára az, hogy a katolikus egyház a mi korunk politikai, társadalmi, gazdasági, technikai és nem utolsósorban szellemi forradalmi átalakulásában kifejezésre igyekszik juttatni önmaga értelmezését és viszonyát a környező világhoz?”.

A neves tudós ezzel választ ad azokra a kérdésekre, melyeket — mint cikkünk elején említettük — éppen a magyar protestáns egyházak tettek föl kérdés-ként a zsinatnak. Hiszen — ha gyakorlatban még csak a kezdetnél tartunk is — a zsinat kezdettől fogva elkötelezte magát az emberiség sorsa mellett, kialakított egy olyan (nálunk kevésbé ismert) ún. antropologikus teológiát, amely *Gál Ferenc* professzor szavai szerint „nem elszavalt monológ”, hanem beleállás az életbe és az üdvtörténet kialakulásának elősegítése. Azonkívül érthetően megindult egy belső reform, melynek kezdeti nehézségeit ugyan láttuk, akár az elmúlt püspöki szinoduson, akár az útkeresések fáradalmi között, de amely végül is elindul arra a helyes útra, amely húsvét szent titkán (*mysterium paschale*), a kereszten és dicsőségen keresztül, az örök életbe torkollik. És, folytatom tovább Fahlbuschsal: „Ha a római intézmény missziói feladata „lelkeket menteni” és „egyházakat alapítani” (*plantatio ecclesiae*), akkor a katolicitás igényelt feladata ábrázolni azt, ami a teremtés kezdetben volt és végül újra lesz.”

Sőt, így válik érthetővé sokszor protestáns testvéreink előtt is sok, itt-ott nehezen érthető és néha őket fájdalmasan is érintő kijelentés vagy tanítás. *Hans Asmussen*, a német hitvalló egyház bátor harcosa és most már tiszteletre méltó öregje, az egyházzal szóló hittani rendelkezés 8. fejezetéről, mely tudvalevően a Boldogságos Szűz szerepét mutatja ki Krisztus és az egyház titkában, így ír: „Nem tudom mindenben követni azt, ami ebben a fejezetben áll, de el tudom tűrni. Nehézé válnának, ha ennek a fejezetnek mondatai dogmává lettek volna. Jó, hogy a szóban lévő fejezet megóv a hamis túlzástól éppenúgy, mint a szűkeklőléstől. Amit Máriáról szeretnénk mondani, az, mint minden igazi hittétel, csak tükör és rejtvény (1 Kor 13). Luther sajátos tanítása Máriáról kiegyenlítettlen, de szép is.”

Hermann Dietzfelbinger ebersdorfi lelkész a bensheimi Hitvallástudományi Konferencián már 1966-ban „A zsinat kérdései az evangélikus egyházhoz” címmel tart előadást. A szent liturgiáról szóló rendelkezés alapján megkérdezi egyházát, hogy „miért nem konstitutív az eucharisztia a mi istentiszteletünkön, hogyan lehet azt korlátozni évenként néhány alkalomra, megfelel-e az a szereztetés (katolikus értelemben az átváltoztatás — *A szerző*) értelmének, hogyan állunk teológiai föl-tételével: Jézus Krisztusnak a szakramentumban való jelenléte kérdésével? Ennek reformátori értelmezése ma már nem kielégítő.”

Fahlbusch a zsinat ökumenikus kilátásait vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy az egyház egysége ott fog megnyilvánulni, ahol a keresztyény egyházak szabaddá teszik magukat múltjuktól, hagyományaiktól és közösen gyakorolják Jé-zus Krisztus szeretetét az emberek iránt — a kereszt kockázatával, de az élet iránti reménységgel.

Helyesen állapítja meg a magyar református egyházak balatonfüredi tanács-kozásán is egy előadás (*Bakos Lajos*) éppen a dialógus új lehetőségeivel kapcsola-tban, hogy ma már minden keresztyény egyháznak be kell látnia, hogy az össz-keresztyénység csak a világ egy negyedét teszi ki. Ezért vegyük figyelembe, hogy az emberiség nagy rétegét ma már nem érdekli a teológusok hitvitája. Annál inkább az egész emberi életet érintő sorskérdések: irányuljanak azok akár a földi, akár pedig az örök életre. El kell hagynunk a kesergést a szakadás miatt, le kell vet-nünk a felekezeti szűkkeblültséget, de minél többet megmutatunk — irigykedés nélkül — az isteni kinyilatkoztatás felfoghatatlan gazdagságából.

Peter Meinhold, kieli egyetemi tanár, már a zsinat előtt is arra intette a vá-rakozó állásponton lévő protestáns egyházakat, hogy a mindjobban szekularizálódó világban, testvérien segíteniök kell egymást, hallgatniok kell egymásra, tanulniok kell egymástól és közösen kell imádkozniok is. Ebben a mai világban az egyhá-zaknak a párbeszédben olyan alapossággal kell egymásra találniok, mint amire még soha nem volt példa a történelmük folyamán.

Kétségtelen tény az is, hogy bizonyos vitatott pontok miatt a protestáns teoló-gia védekezni is fog és tud is. Hiszen a még sok államban igen elevenbe vágó vegyes házasság-kérdés, az interkommunió kérdése és több más, megoldásra, vagy jobb kifejtésre váró kérdés először saját sorainak áttekintésére készíti azokat, akik talán ma még úgy látják, hogy nem egészen őszinték a katolikus egyház szán-dékai. A *Theologiai Szemle* is bejelentette például, hogy miután a *Matrimonia mixta* rendelkezés ellenére sem tisztázódott hazánkban a vegyes vallású házasságok egyházjogi megoldása, ebben az esztendőben ismét ezeknek problematikáját fogja felvetni a folyóirat hasábjain. Bár világszerte ma már általános a protes-táns egyházak között az interkommunió, tehát az Úrvacsora kölcsönös vétele, mégis óva intik híveiket, hogy míg ez a kérdés nem tisztázódik, a katolikus templomok-ban ne járuljanak szentáldozáshoz.

Ha az ökumenéről beszélünk, sokszor el is felejtkezünk arról, hogy az nem-csak távollevő protestáns testvéreink iránt kötelez bennünket, hanem a Rómától már szinte évezrede távol élő ortodox testvéreink iránt is, akiket hazánkban álta-lánosán (de hibásan) görög keletieknek neveznek.

A II. vatikáni zsinat előtt az ortodoxia a legmervevebben elzárkózott a katolikus egyháztól. Az évszázadok — ha nem egy évezred — számtalan történelmi eseménye érzelmekben, indulatokban annyira eltávolította egymástól a két egyházat, hogy csak Róma úgynevezett „uniós mozgalmaiban” és egy-két ortodox hittudós inkább elméleti munkájában volt valami csekély kis reménysugár arra nézve, hogy egyszer valami történhet kettőjük között. XXIII. János pápa szerető lelkének kellett jönnie, hogy kezdjenek leomolni azok a válaszfalak, melyek mind magasabbak lettek ket-tőnk között.

A zsinatra való meghívást, még megfigyelői szinten is, kezdetben az ortodoxia tudomásul sem vette. Csak amikor szinte az utolsó pillanatban fölroppent a hír, hogy a moszkvai pátriárkátus elküldi megfigyelőit, csatlakozott hozzájuk több ki-sebb keleti egyház képviselője is. A moszkvai pátriárkátusnak ezt a történelmi sze-repét gondviselészerűen mondhattuk. Azt, hogy később VI. Pál pápa az ezer éves kölcsönös kiátkozást éppen a konstantinápolyi egyház képviselőivel tekin-tette ünnepélyesen is semmisnek, szép, bár következményeiben még kevés konkrétumot mutató tény volt.

A zsinatnak a keleti katolikus egyhárról szóló határozata több olyan enged-ményt tett, amely inkább magában foglalja azt a reménységet, hogy nincs mesz-

sze az az idő, mikor legalább a katolikus és az ortodox egyházak között létrejöhet nemcsak a részleges, hanem a teljes interkommunió is. Tudvalévően most szabad katolikusoknak szűkség esetén ortodox templomban részt venni szentmisén, ott gyónni és áldozni, minden további nélkül érvényesek az ott megkötött vegyes házasságok is. Ezek azonban csak egyoldalú engedmények voltak. Az elmúlt évek folyamán tudomásunk szerint eddig csak az orosz ortodox egyház adott engedélyt, és csakis arra, hogy a náluk jelentkező katolikusoknak a kért szentségeket kiszolgáltassák. Mint tehát már említettük, a kezdeti hideg fogadtatást csak lassan váltotta föl bizonyos engedékenységek és tanulmányozási kedv. Ma azonban a legtöbb ortodox egyházban van kisebb-nagyobb filokatolikus irányzat, melyet nem szabad lebecsülni.

Róma sokat tett ennek érdekében. A római Russicumban, mely valamikor az *underground* egyház kinevelését volt hivatva betölteni, tanulnak már a moszkvai pátriárkátus növendékei, ortodox szerb és albán papok, de a keleti egyházzal rokonszenvező és az ő rítusukat fölvenni szándékozó nyugati származású papnövendékek is. Az pedig közismert tény, hogy a legutóbbi években kölcsönösök voltak nemcsak a főpapok udvariassági látogatásai, hanem nevezetes egyházi eseményeken való részvétel, sőt a leningrádi hittudományi akadémián, ahol többszáz fiatal ortodox pap tanul, hivatalos dialógusra került sor — vatikáni főpapok és tudósok közreműködésével — a pápai szociális tanításokról is.

Mindez elképzelhetetlen lett volna a II. vatikáni zsinat nélkül. Sok zsinati dokumentumban, a fent említetten kívül az ökumenizmusról, a püspökök tisztességéről, a papi szolgálatról, az egyházzal szóló tanításokban kifejezetten utalás történik a keleti egyházakra. A konstantinápolyi pátriárka pedig 1966-ban a *Corriere della Sera* tudósítójának már azt mondta, hogy „az egység a két egyház között már létre is jött”. Ne feledjük el azonban: mást értenek a keleti teológusok egység (*enótisz*) és egyesülés (*enoszia*) szavakon. Az előbbi jelzi a lényeges tanokban való egységet (erre utalt *Athenagorász*), az utóbbi viszont az egyházjogilag érvényes egységre jutást. Ez utóbbitől még nagyon távol állunk...

Az év elején adta ki a Szentszék a *Tomosz Agapisz* címmel a Vatikán és a konstantinápolyi Fánár közötti ökumenikus kapcsolatok dokumentumait, melyek 1958-ban kezdődtek. Ez a szeretettől áthatott könyv (mert hiszen ezt jelenti a cím) bizonyára a tudósok további kutatásainak lesz bőséges forrása.

Mit szólnak mindehhez az ortodox hittudósok?

Különböző nézeteket találhatunk közöttük. A Nyugaton élő, főleg erős protestáns hatás körében működő teológusok, akiknek egy része az Egyházak Világtanácsának genfi központjával tart kapcsolatot, megnyilatkozásaikban sokban követik protestáns testvéreinket. Bár elismerik azt, hogy szentségeik, liturgiájuk és a szentek tisztelete révén közelebb vannak a katolikus egyházhoz, mint a protestánsok, ez mégis óvatosságra inti őket. Fájjalják, hogy egyáltalában nélkülük „egyetemes” zsinatot lehetett összehívni, amikor nincs meg az egyház egyetemesége, éppen a szakadások miatt. Az ortodoxok maguk is csak pánortodox konferenciát hirdettek meg, a protestánsokról nem is beszélve. A „szobornoszt”, vagyis az egyházak közösségéről, összességéről szóló tanítás, annyira élénk a mai ortodox tanításban, hogy azokból kibontakozni, a pápa főségét elfogadni, ma már nem könnyű.

A moszkvai pátriárkátus területén élő ortodoxia sem sokban különbözik a fentiekétől, sőt kívánja a katolikusoktól az I. Vatikánum pápára vonatkozó tanításának és a szakadás (1054) óta hozott új Mária-dogmáknak a revízióját is.

A görög nyelvű teológia, melynek fő irányítói az athéni teológiai tanárok (legfőbbjük világi ember), a legfőbb botrányt szintén a pápaságban látják. Ha nem is olyan szenvedélyesen zárkóznak el, mint az elmúlt századokban, mégis az egyház apostoliságában kiemelik azt a demokratikus irányzatot, mely a tizenkét apostol egyenlőségén alapul.

A görög ortodoxia feladatai között nemcsak a szeretetet nézi, hanem a hitet is, mely a szeretet által tevékeny (*Gal* 5,6). Ezért a zsinati dokumentumokból főleg a világi hívek munkáját emeli ki, hiszen az apostol szavai (*2 Kor* 6,9) szerint minden látszat ellenére a világi hívek voltak azok, akik fönttartották az igaz hitet. Éppen ezért úgy érzik, hogy feladatuk az első nyolc század hagyományait megőrizni és a többi egyház számára világítótoronyvá válni.